

KÜLÖNÖS KEGYETLENSÉGGEL...

Emberölést elkövető fiatalok és fiatal felnőttek
kriminológiai vizsgálata
OKRI, Budapest, 2015
Szerkesztette Tamási Erzsébet

DOI: 10.18030/SOCIO.HU.2016.4.100

A bűncselekményt, különösen a súlyos bűncselekményt elkövetők világa félelmetes és rejtélyekkel teli világ. A társadalomtudományt művelők, a politikusok, de a szélesebb közvélemény is magyarázatokat keres arra a jelenségre, hogy a legtöbbször számunkra elképzelhetetlen cselekedeteket hogyan és miért tudnak egyes emberek elkövetni. Az emberölés olyan szélsőségesen agresszív cselekedet, amire nehéz racionális magyarázatot találni, és amire az esetek túlnyomó többségében nem találunk mentséget. Napjainkban az információs technológia és a tömegkommunikáció testközelbe, a „lakásunkba” hozza a gyilkosságokat, legyenek azok fikciók, vagy éppen valóságosak. A népszerű helyszínelős sorozatokat nézve, vagy a kereskedelmi média tudósításait követve, már-már mindenki szakértőnek tartja magát az emberölés módszereit, a tett körülményeit illetően. Ugyanakkor rengeteg tévképzet, félismeret kering ebben a témában, fontos tehát, hogy azok a kutatók, akik megbízható adatokhoz, információkhoz jutnak, elemzéseiket közkinccsé tegyék.

Ezt a célt jól szolgálja az Országos Kriminológiai Intézet kötete, amely nem csupán a kriminológusok, de a tágabb társadalomtudományi szakma és az érdeklődő olvasók számára is érdekes, informatív lehet. A szerzők tanulmányaikban különböző szempontokból elemezték a 2005–2009 között jogerős ítélettel lezárt 165 szándékos emberölési cselekményt elkövető fiatalok és fiatal felnőttek (14–24 évesek) büntetőaktáit.² A kutatók a büntetőaktákkal széles körű, összetett alpanyaghoz jutottak, mivel ezekben a teljes nyomozati anyag mellett a tanúvallomások, a kihallgatási jegyzőkönyvek, és ha készültek, a környezettanulmányok és az elmeorvosi

1 MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet

2 A kutatás módszertanáról ld. részletesen a mű 56–58. oldalait.

szakvélemények is helyet kaptak. Az aktaelemzés egyrészt egyfajta távolságtartó objektivitást biztosított a kutatók számára, ugyanakkor korlátozta is őket, hiszen „hozott anyagból” dolgozva csupán azokat az információkat használhatták, melyek bekerültek az aktába. Így bizonyos kérdésekben nem lehetett teljes körű, az összes elkövetőre vonatkozó eredményeket bemutatni, hiszen az akták nem egységes protokoll szerint készültek. Az aktaelemzésben rejlő korlátok egyes tanulmányok esetében módszertani kreativitásra serkentették a szakembereket (mint a *Ridegen és érzéketlenül. Életellenes bűncselekményt elkövető fiatalok antiszociális személyiségfejlődésének elemzése* című fejezetben), más fejezetekben azonban meg nem válaszolt kérdések sora maradt nyitva.

Szinte általánosnak mondható az a vélemény, hogy napjainkban egyre erőszakosabb világban élünk, és egyre több a bűncselekmény, ezen belül az emberölések száma is egyre nő. Meggyőzően cáfolta ezt Tamási Erzsébet a *Békésebb világ – fiatal gyilkosokkal* című fejezetben, ahol egyrészt Norbert Elias munkájára, másrészt további kriminológiai szakirodalmi forrásokra és statisztikai adatokra támaszkodva bemutatta, hogy az emberölések száma nem csupán a középkortól napjainkig csökkent, de ez a csökkenés az elmúlt évtizedek során is folytatódott. A kötet talán leginformatívabb fejezete ez, amelyben a szerző a kriminológiai szakirodalom sokféle irányzatának ismertetésével sorra veszi azokat a rizikótényezőket, motivációkat, bűnelkövetési utakat, melyek az elméletek szerint elvezethetik a fiatalkorúakat és fiatal felnőtteket az emberölés elkövetéséig. Növelte volna a könyv értékét, ha a szerzők alaposabban építettek volna az itt bemutatott kriminológiai elméletekre, és az empirikus anyagot elméleti megközelítésekkel is alátámasztották volna. Mivel ez számos tanulmány esetében elmaradt, a könyv egyes fejezetei túlságosan leíróra sikeredtek.

A legelégedettebbek a pszichiáter szerzők (Áspán Nikoletta és Halász József) munkájával lehetünk, akik a *Ridegen és érzéketlenül* című fejezetben az antiszociális személyiségzavar és a rideg-érzéketlen vonás megjelenését tesztelték a szándékos emberölésért jogerősen elítélt fiatalok és fiatal felnőttek aktáiban. A szakirodalom alapján ugyanis az antiszociális személyiségzavar és annak előzményeként a gyermekkorban és serdülőkorban megjelenő, majd tartósan fennálló viselkedészavar-együttes, azon belül pedig a rideg-érzéketlen vonás jelentősen növeli az emberölés elkövetésének kockázatát. A kutatók, áthidalva azt a problémát, hogy nem tesztelhetők közvetlenül az elítélteket, a róluk készített igazságügyi pszichológiai véleményeket elemezték. A szakvélemények tartalomelemzése során a vizsgált személyiségzavarra jellemző leíró kategóriák megjelenését, számbavételét végezték el. A szakvélemények ilyen fajta elemzése korlátokkal ugyan, de információt adott a vizsgált populációról tekintetben, hogy mekkora arányban jelenik meg körükben a viselkedészavar. A szerzők bizonyították, hogy a rideg-érzéketlen vonás erőteljesen társult az előre kiterveltséggel és a különös kegyetlenséggel, így a „kerülő úton” beszerzett empirikus adatok szakmailag releváns, új eredményt hoztak.

Szociológus olvasóként sokat vártunk a Sárík Eszter által írt *Kegyetlenségre ítélve* című tanulmánytól, amely az emberölések kriminológiai hátterének és jogi következményeinek bemutatására vállalkozott. A kötet azonban ezen a ponton bizonyult a legkevésbé informatívnak, újszerűnek. A tanulmány csupán leíró módon, kategóriákba sorolva, és legfeljebb a kétdimenziós keresztábra szintjéig jutva mutatja be az elítélt fiatalok által elkövetett cselekmény fő vonásait és néhányat az elkövetőkre jellemző rizikófaktorok közül. Önmagában ez nem lenne probléma, de a legtöbb dimenzió esetén hiányzik a vizsgált populáció összehasonlítása az átlag

populációval. Így például az olvasó nehezen tud mit kezdeni az elkövetők rendezetlen családi hátterére, vagy a szülők munkavégzésére vonatkozó adatokkal, hiszen nem feltétlenül tudja, hogy az emberölés miatt elítélt fiatalok adatai mennyiben térnek el korosztályuk átlagától.

Ugyanígy, az, hogy az elkövetők kétharmadának legszorosabb kötődése az édesanyjához fűződött, illetve, hogy csupán egyötödük kötődött erősen az édesapjához, az általános korosztályi mintán végzett vizsgálatokhoz igen hasonló adatnak tűnik. Összehasonlítás hiányában, és amiatt, hogy a szerző nem hatolt mélyebbre a legalapvetőbb kategóriáknál, nem vonta be az elemzésbe a kriminológiai elméletekben bemutatott összefüggéseket, a tanulmányt elolvasva megmarad a tanácsstalanságunk abban a tekintetben, hogy valójában miben különböznek az emberölést elkövetett fiatalok saját korosztályuk átlagnál alulszocializáltabb csoportjától.

Talán itt érdemes megemlíteni azt az általános jelenséget, ami nem csupán Sári Eszter tanulmányában, hanem számos más hazai társadalomtudományi kutatásban is megjelenik. Úgy tűnik, nehezen tud a szakma azon a normatív felfogáson túllépni, hogy a házasságban élő és közös, vérszerinti gyerekeiket nevelő szülőket és családokat ab ovo „egészségesnek”, a más családformákat pedig devianciának, sőt, a súlyos deviancia melegágyának tekintsék. Ennek „minimálprogramja” az, hogy bármi is a kutatás tárgya, a kutatók a magyarázó változók közé az elvált családi állapotot szinte minden téma esetében beteszik, feltételezve, hogy szignifikánsan negatív hatása lesz. Tapasztalataim szerint, az elváltak számának és a családformák változatosságának növekedésével párhuzamosan, a nyugati szakirodalomban egyre kevésbé jellemző ez a megközelítés. Természetesen a család igen fontos védő vagy veszélyeztető tényező lehet a bűnözővé válás útján. De, ahogy például McCord (1979) kutatásában bemutatta, a család veszélyeztető hatása a szülői agresszivitáson, a túl szigorú fegyelmezésen, a gyenge szülői felügyeleten és a szülők közötti konfliktusokon keresztül érvényesül. Hazai kutatások (Kerecsi–Kó 2013) szintén azt támasztják alá, hogy a család negatív hatása leginkább akkor érvényesül, ha alkoholistá, bántalmazó, elhanyagoló, kriminális karrierrel rendelkező szülő neveli a gyereket. Talán érdemes lenne tehát a hazai szakmának szélesebb körben is elfogadni, hogy a családformák pluralizálódása és a válások jogi aktusa nem jelent feltétlen veszélyt a felnövekvő nemzedékre.

A kötet azon tanulmányai, illetve tanulmányrészletei a legérdekesebbek, ahol konkrét esetek kerülnek bemutatásra. Bolyky Orsolya az elkövetők motivációiról és mentális jellemzőiről írt tanulmánya, a *Született gyilkosok?* című, számos példán keresztül valóban segíti az olvasót a konkrét cselekmények értelmezésében. Tamási Erzsébet *Női végzet, férfibűn* című tanulmánya egy tipikusan női ölési cselekményfajta (újszülöttgyilkosság) és egy tipikusan férfi cselekményfajta (szexuális indítékú emberölés) ismertetésekor az általános összefoglalón kívül szintén használt eseteleírásokat is. A fejezetben azonban a két cselekménytípus igen aránytalanul és némiképp elfogult megközelítéssel jelenik meg. Míg a szexuális erőszakkal társuló emberöléseknek a szerző az esetismertetésekkel együtt mindössze 6 oldalt szánt – és meglehetősen távolságtartással kezelte a kérdést –, az újszülöttgyilkosságok tárgyalására 17 oldal jutott. Míg a többi fejezetben, és a szexuális indítékú emberölést elemző részben a szerzők, maga Tamási is, meg tudják őrizni objektivitásukat, az újszülöttgyilkossággal foglalkozó részben nem nehéz felfedezni a kutató morálisan elítélő, és már-már laikushoz illő értetlenségét a tettel kapcsolatban. Az újszülöttgyilkos elpusztító kamaszlányok környezetét semlegesnek láttatja a szerző, egy az egyben elfogadja például a gyilkosságot elkövető fiatal lányok szüleinek utólagos védekezését, hogy ők biztosan se-

gítettek volna lányuknak, ha időben szól. Tamási visszautasítja az újszülöttgyilkosságokkal foglalkozó kutatások biológiai, orvosi érveléseit, melyek a terhességgel és szüléssel összefüggésben megváltozó hormonális, mentális állapottal (is) magyarázzák a tettet, és úgy tűnik, nem tartja relevánsnak a kötet több más tanulmányában is megjelenő másik érvelést sem, mely szerint a súlyos bűncselekményt elkövető kamaszok a társadalomba kevésbé integráltak, identitásuk kialakulatlan, személyiségük bizonyos vonásai növelik a súlyos bűncselekmény elkövetésének kockázatát. Tamási számára az újszülöttgyilkosságok valamiféle női princípium hibás betöltésében fogalmazhatók meg. A szerző úgy értékeli, hogy a bíróságok és a közvélemény is enyhébben ítéli meg ezt a tettet, mint a férfiak emberölési cselekményeit, és ebben ő a nők társadalmilag preferált helyzetét véli felfedezni, amely vélekedését azonban kevésbé sikerül alátámasztania.

Összességében módszertanilag, elméletileg és színvonalában is igen vegyes kötetet kaptunk erről a fontos, izgalmas témáról. Talán jót tett volna a kötetnek egy szigorúbb témavezetés, szerkesztés, ami lehetővé tette volna a tanulmányok összeérlelését, megteremtette volna a keresztivatkozásokat, és így gazdagabb anyagot kaphattunk volna az emberölést elkövető fiatalokról. Több esettanulmányt, esetleírást is szívesen olvastunk volna. Ezek hiányában a fiatalok emberölési motivációinak, a tethez vezető útnak megértéséhez továbbra is inkább a szépirodalomhoz, mondjuk Spiró György *Csirkefej* című drámájához, vagy Lőrincz Attila *Balta a fejbe* című darabjához kell fordulnunk.

HIVATKOZÁSOK

Kerecsi K. – Kó J. (2013) *Normasértés vagy jogkövetés: fiatalkorú fiúk kriminológiai vizsgálata*. Budapest: OKRI – ELTE.

McCord, J. (1979) Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(9): 1477–1486. <http://dx.doi.org/10.1037//0022-3514.37.9.1477>